

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»**

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Збірник наукових статей

Спецвипуск

Випуск 29

**ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2012**

ПРЕСА ЯК ФАКТОР ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ НА ПОЧАТКУХХ ст.

У статті на прикладі ряду щоденних громадсько-політичних газет досліджено умови функціонування періодичних видань у Волинській губернії, проаналізовано їх рубрики, тематику публікацій та вплив на населення регіону.

Ключові слова: преса, Волинь, повсякденне життя.

Із прогресуючим розвитком суспільства одним із ключових факторів його стабільного та повноцінного існування почали виступати засоби масової інформації. Станом на початок ХХ ст. преса тісно увійшла в повсякденне життя українського населення й особливої ваги в суспільному житті вона набула з розгортанням революційних подій 1905-1907 рр. Сприяло цьому всезростаюче зацікавлення широких кіл громадськості тими змінами, які відбувалися в суспільно-політичному, соціально-економічному та культурному житті країни.

Умови діяльності друкованих органів на території Волинської губернії Російської імперії мали власну специфіку, яка зумовлювалася тим, що населення цього регіону до початку Першої світової війни за рівнем освіченості та національної свідомості було найбільш відсталим. Незважаючи на це, на початку ХХ ст. у Волинській губернії загалом налічувалося 49 періодичних видань [4, с. 31]. Переважна їх більшість тісно увійшла в повсякденне життя населення всього Волинського краю і для сучасних істориків може слугувати вагомим джерелом для дослідження окремих подій, людей і специфічних особливостей місцевого життя.

Історія періодичних видань у центрі Волинської губернії – м. Житомирі бере свій початок ще з 1838 р., коли було започатковано видання «Волинские губернские ведомости» [3, с. 218]. На початку ХХ ст. ця газета виходила тричі на тиждень і вміщувала на своїх шпальтах зазвичай офіційну інформацію, новини, статистичні дані, оголошення тощо.

Однією з найпоширеніших суспільно-політичних і літературних щоденних газет у Волинській губернії того часу стала «Волинь», яка видавалася з 1879 р. На її сторінках чимало місця відводилось історичним та етнографічним матеріалам. Газета систематично висвітлювала найбільш болючі питання, які хвилювали населення Волинської губернії. На її шпальтах також публікувалися економіко-статистичні звіти, широко висвітлювалися новини суспільно-політичного та культурного життя регіону, країни та світу в цілому [3, с. 219].

Революційні події 1905-1907 рр. дали відчутний поштовх для створення нових місцевих періодичних видань. Зокрема, почали виходити громадсько-політичні газети «Волинская жизнь», «Голос Волини», «Волинские отклики», «Вестник Волини», «Волинская почта», «Волинское слово» й інші, що також становлять вагомий інтерес для сучасних істориків.

Як правило, редакційні колективи газет намагалися позиціонувати свої видання незалежними, рівновіддаленими від усіх політичних сил, прагнули висвітлювати події суспільно-політичного та соціально-економічного життя максимально об'єктивно. Однак деякі з них цілком відверто заявляли про свої політичні вподобання. Наприклад, газета «Волинская жизнь» на перших шпальтах завжди вміщувала гасло «Царь, Дума и народ, – единство России, – свобода, порядок, труд и собственность», що засвідчувало підтримку офіційної політики російського уряду.

Окрім інформаційно-аналітичної преси жителі Волинської губернії мали змогу черпати необхідну інформацію і з таких спеціальних видань, як «Врачебно-санитарная хроника Волинской губернии», «Хроника земских повинностей и учреждений общественного призрения Волинской губернии» та цілого ряду інших видань [3, с. 219-220]. Широкою

популярністю користувалася й церковно-релігійна преса. Однією з таких газет була «Волинские епархиальные ведомости», редакція яких спочатку перебувала у Почасві, а з 1908 р. переїхала до Житомира. Окрім суто релігійних публікацій, мешканці Волинської губернії на її сторінках могли ознайомлюватися з історико-статистичними описами міст і сіл, описами церков і монастирів. Публікувалися також статті, які висвітлювали діяльність навчальних закладів, подавали відомості про найважливіші історичні події, про економічний і соціальний побут мешканців регіону, стан народної освіти й охорони здоров'я, місцеві обряди, прикмети, народні пісні тощо [3, с. 218-219].

Жителі Волинської губернії передплачували не лише місцеву пресу, але й київську. Найбільш популярними були «Киевская газета», «Киевская мысль», «Киевлянин», «Рада».

Таким чином, широкий вибір періодичних видань забезпечував мешканцям Волинської губернії можливість задовольнити будь-які суспільно-політичні, соціально-економічні, культурні та духовно-релігійні смаки і вподобання. Різною була й передплатна ціна на друковані органи, яка коливалася від 3-4 до 7 рублів на рік. Найдорожче для читачів, як правило, обходилася передплата газет «Волинь», «Голос Волини» та «Вестник Волини» (до 7 рублів на рік). Більш дешевими були «Волинская жизнь», «Волинские отклики» (4 рублі) та «Волинское слово» (3,5 рублі). Отже, практично кожен мешканець краю мав змогу передплатити собі те видання, яке відповідало не лише його політичним і культурним вподобанням, але й фінансовим можливостям.

Значна кількість друкованих органів різного суспільно-політичного, соціально-економічного та духовно-релігійного спрямування дозволяла мешканцям Волинської губернії задовольняти свої потреби в інформації досить широкого спектру. Сприяли цьому й чисельні рубрики, на сторінках періодичних видань. Зокрема, на перших шпальтах майже кожної місцевої газети вміщувалася вступна стаття на актуальну тему. Найбільший інтерес серед читачів викликали публікації, присвячені суспільно-політичному й економічному життю. Наприклад, у одній зі вступних статей за 1906 р. «Волинская жизнь» подавала аналіз впливу революційних подій на моральну свідомість населення. Редакційний колектив видання дійшов висновку, що «...головна небезпека революції полягає у тому, що вона розбещує населення, підриває основи суспільної моралі...». На підтвердження цієї тези наводилася інформація про те, що вбивства, грабежі та розбої стали звичним явищем для місцевого населення [5].

Більш критично по відношенню до офіційної влади характеризувала суспільні настрої населення Волинської губернії газета «Волинские отклики». В одній зі вступних статей, намагаючись проаналізувати головні тенденції місцевої громадської думки за 1910 рік, її редакційний колектив звертав увагу на невдоволеність значної частини населення тими процесами, які відбувалися у суспільно-політичному житті країни. Зазначалося, що «...все, що відбувається в галузі державного будівництва, носить якийсь тимчасовий, вкрай невизначений характер», через що населення неохоче почало звертати увагу на питання політичного життя. Натомість вказувалося, що економічна тематика, прагнення суто матеріального покращення власного побуту народу вийшли на перший план. Редакційний колектив газети так характеризував ситуацію, яка склалася в суспільно-політичних настроях населення того часу: «Спокій нібито настав, але це не те заспокоєння, яке спонукає до творчості й творчої роботи; вірніше настало не заспокоєння, а настав кладовищенський спокій» [2].

Настрої населення Волинської губернії неодноразово виражали й кореспонденти газети «Волинская почта». У статті «Крестьянская жизнь (Из деревенских наблюдений)» зазначалося, що умови життя пересічного селянина Волинської губернії, прикутого до власного шматка землі, не дозволяють йому вийти за межі звичного для нього консервативного мислення. Автор статті дійшов висновку, що: «...всі ті культурні завоювання, той процес самоусвідомлення особистості, яким може бути відмічена пореформена епоха, є для наших лісів та боліт чимось чужим, незрозумілим...» [9].

Таким чином, подібні публікації не лише подавали читачам інформацію про окремі

тенденції суспільно-політичного та соціально-економічного життя Російської імперії загалом, але й Волинської губернії зокрема. Досить часто доповнювала картину загальна та місцева хроніка. З проголошенням царського Маніфесту 17 жовтня 1905 р. і скликанням Державної Думи на сторінках багатьох видань почали з'являтися рубрики, які висвітлювали діяльність державного органу та політичних партій, які до нього входили.

Одним із вирішальних факторів, які спонукали місцеве населення передплачувати щоденні періодичні видання, була потреба у свіжих новинах. З цією метою майже кожна тогочасна газета на своїх шпальтах вміщувала телеграми петербурзького й інших телеграфних агентств, які охоплювали новини не лише загальноросійські, але й містили інформацію про події у світі. Слід зазначити, що київська щоденна преса мала деякі переваги у розміщенні телеграм перед аналогічними місцевими виданнями. У жовтні 1906 р. газета «Волынская жизнь» повідомляла своїм читачам про те, що житомирська преса перебуває у нерівноправних умовах з київською відносно отримання агентських телеграм з Петербургу. До Києва вони потрапляли близько 11 год. вечора, а до Житомира надсилалися вже о 1-2 годинах ночі та доставлялися за місцем призначення до 3-4 години ранку – тобто у час, коли нові номери газет уже перебували в друці. Таким чином, такі видання, як «Киевлянин», «Киевская речь», що прибували до міста з вечірньою поштою, повідомляли телеграфні новини, які місцеві газети могли розмістити на своїх шпальтах лише наступного ранку [7].

Традиційними були й огляди та анонси театральних вистав, які влаштовувалися місцевих театрах. Інколи завдяки посередництву преси жителі навіть намагалися впливати на покращення роботи їхніх адміністрацій. Наприклад, читачі газети «Волинь» скаржилися на те, що адміністрація деяких театрів занадто пізно оголошувала про початок нових вистав, відповідно друкувалося прохання оголошувати про спектаклі на декілька днів наперед [8].

Характерним явищем як для київської, так і для місцевої преси того часу став регулярний критичний аналіз найбільш актуальних публікацій, вміщених на сторінках інших друкованих видань. Для жителів Волинської губернії, які передплачували місцеву пресу, це було особливо актуальним, оскільки дані огляди дозволяли ознайомитися зі змістом інших періодичних видань – не лише київських, але й столичних і навіть закордонних.

Читачі Волинської губернії також могли знайти на шпальтах місцевої преси таку важливу інформацію, як розклад руху потягів на місцевих станціях, прогноз погоди, ціни на користування послугами візників, рекламу тощо. Наприклад, окрім всього іншого, «Волынские отклики» вміщували розклад прийому хворих житомирською єврейською лікарнею, а газета «Волынская жизнь» у своєму довідковому відділі публікувала навіть інформацію про те, хто прибув до житомирських готелів, або ж від'їхав із них та відомості про вантажі, які було доставлено до міста.

Таким чином, періодичні видання Волинської губернії подавали своїм читачам досить широкий спектр інформації суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного змісту.

Слід зазначити, що в імперських умовах уся волинська періодична преса до 1917 р. виходила виключно російською мовою. Дослідники відмічають, що в жодній з українських губерній не спостерігалось такого витіснення рідного слова, як це мало місце на Волині. Навіть після видання царського Маніфесту 17 жовтня 1905 р., коли в багатьох губернських і повітових містах України видавалися часописи українською та іншими мовами, в Петербурзі засновано кілька поважних українських журналів, у Москві Симон Петлюра редагував свою відому «Украинскую жизнь», на просторах Волинської губернії жодного друкованого україномовного органу не видавалося [4, с. 31].

Жителі губернії для того, щоб задовольнити свої національні вподобання, змушені були виписувати київські україномовні газети. Найбільш впливовою і поширеною на Волині серед них була газета «Рада», яка видавалася з 1906 1914 рр. відомим українським громадським діячем Є. Чикаленком. Однак ті суспільно-політичні умови, які панували в країні у міжреволюційний період, досить часто позбавляли місцевих жителів можливості передплачувати ці та інші україномовні видання. Зокрема, зафіксовано безліч випадків, коли

передплатників українських газет в адміністративному порядку владні органи змушували відмовлятися від підписки на них. Одна з дописувачок змушена була написати до редакції газети «Рада»: «Через незалежні від мене обставини прещиро прохаю Вас по одержанню цього листа неодмінно припинити мені висилати «Раду», ... бо тепер такого дочекалась, що навіть газети не можна одержувати. Прикро, шкода, але... «давление свыше». Сумно, дуже сумно розставатися...». Ще один передплатник звертався до видавців газети: «...Я мушу просити негайно припинити її висилку мені..., хочуть звільнити зі служби і викинути з сім'єю на вулицю. Таке горе!» [6, с. 190]. Листи такого змісту надходили зі всіх українських земель, у тому числі й з Волині.

Наведені витяги з листів свідчать про безжальний тиск з боку місцевої адміністрації на всіх передплатників українських періодичних видань. Через згадану причину читачі боялися надсилати свої дописи до газет, у яких висвітлювали місцеве життя провінцій та висловлювали свої думки з приводу різноманітних актуальних для життя суспільства питань, оскільки побоювалися серйозних розправ з боку місцевої влади. Про це вони також повідомляли у численних листах, які надсилали на адреси редакцій українських друкованих органів [1].

Видавець «Ради» Є. Чикаленко, підсумовуючи результати дій влади, спрямованих на знищення української преси, писав: «Піп на селі боявся передплачувати, щоб на нього не доніс дяк, учитель народній боявся попа, навіть лікарів земських подекуди позбавляли посад за передплачування української газети; а в селянина просто з рук видирали її, наказуючи, щоб не смів читати таких газет; навіть начальникам пошт таємно наказано було не приймати від селян грошей, адресованих на українські газети».

Найбільш ризикованою була передплата українських періодичних видань для державних службовців. За словами Є. Чикаленка, одному із земських страхових агентів передплата газети «Громадська Думка» обходилася не 4 крб. на рік, а 16, оскільки він змушений був передплачувати ще й газету «Киевлянин» за 12 крб. У протилежному випадку його могли позбавити посади. Такі випадки були непоодинокими [10, с. 295, 322-323].

Лідер кадетів П. у своєму виступі в Державній Думі у 1914 р. відзначав, що «...звичайна передплата української газети все одно, що патент на неблагонадійність. Поштові відділи складають списки передплатників на українські газети, і той, хто попав у ці списки, ніколи не буде вибраний на громадську посаду <...>. Перед газетою утворюється якийсь панічний страх» [11, с. 317].

Таким чином, незважаючи на наявність широкого кола періодичних видань у міжреволюційний період, не всі їх редакційні колективи перебували в однакових умовах. Це значною мірою впливало на їхнє нерівномірне поширення серед населення. Офіційна політика уряду Російської імперії стала причиною того, що до 1917 р. на території Волинської губернії не було жодної газети, яка б видавалася українською мовою. Значно ускладнювала ситуацію й значна частка неграмотного населення у регіоні. Незважаючи на це, місцева громадськість мала змогу отримувати повноцінну інформацію про найбільш важливі події суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя, які відбувалися не лише в межах губернії, але у Російській імперії та світу загалом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут рукопису Наукової бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 44. – № 137. – Арк. 1 зв.
2. Житомир. 1 янв. 1911 г. // Волинские отклики. – 1911. – 1 янв.
3. Кондратюк Р. Ю. Періодика Житомирщини як краєзнавче джерело / Р. Ю. Кондратюк, М. Ю. Костриця, Г. П. Мокрицький // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 грудня 1993 р.) / [Ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін.]. – Львів, 1993. – С. 218-220.
4. Лашук Ю. П. Дослідження періодичних видань Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836-1950 рр.): стан і найважливіші завдання / Ю. П. Лашук // Українська

- періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 грудня 1993 р.) / [Ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін.]. – Львів, 1993. – С. 30-34.
5. На современные темы // Волинская жизнь. – 1906. – 27 октября.
 6. Овсієнко О. Ф. Антиукраїнська цензурна політика / О. Ф. Овсієнко // «Українське питання» в Російській імперії. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – Ч. 1. – С. 172-201.
 7. От редакции // Волинская жизнь. – 1906. – 15 (28) октября.
 8. Письма в редакцию // Волинь. – 1906. – 28 января.
 9. Фома Деревенский. Крестьянская жизнь (Из деревенских наблюдений) // Волинская почта. – 1913. – 4 октября.
 10. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907): Документально-художнє видання / Є. Чикаленко; [передмова: В. Шевчук]. – К.: Темпора, 2003. – 416 с.
 11. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917): Документально-художнє видання / Є. Чикаленко. – К.: Темпора, 2004. – Т. 1. – – 428 с.

Опанашук П. В. Пресса как фактор повседневной жизни населения Волыни в начале XX в.

В статье на примере ряда ежедневных общественно-политических газет изучены условия функционирования периодических изданий в Волынской губернии, проанализировано их рубрики, тематику публикаций и влияние на население региона.

Ключевые слова: *пресса, Волинь, повседневная жизнь.*

Opanaschuk P. V. The press as a factor of daily life Volyn's population in the beginning of 20-th century.

The article covers the periodicals, their circumstances of function in Volyn province by the example of daily public and political newspapers, analyses their headings, the subject-matter of publications and influence on region's population.

Key words: *the press, Volyn', commonness.*

Отримано 21.12.2011.